

ДОСЛІДНИЦЬКА СЛУЖБА ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

ПАРЛАМЕНТСЬКЕ ДОСЛІДЖЕННЯ щодо стану книговидавання в Україні в умовах збройної агресії: виклики, перспективи та шляхи розвитку галузі*

2025 рік

Анотація. У дослідженні проаналізовано обсяги та актуальні тенденції українського та зовнішніх ринків продукції книговидавання, зміни в законодавстві щодо стимулювання розвитку книговидавництва в Україні, а також законодавство окремих держав-членів Європейського Союзу. За результатами аналізу надано пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання розвитку книговидавничої справи в Україні.

Ключові слова: книговидавання, література, ринок книжкової продукції, видавнича справа.

ЗМІСТ

I. Вступ.....	4
II. Основна частина.....	7
1. Аналіз стану українського книговидання: тенденції та перспективи.....	7
2. Аналіз стану світового ринку книговидавництва: тенденції та перспективи.....	13
3. Тренди у сфері книговидання на прикладі Польщі, Франції та Іспанії	15
4. Правове регулювання книговидання в Україні.....	22
5. Шляхи вдосконалення законодавчого регулювання національного книговидання.....	27
Висновки.....	32

I. Вступ

Безпрецедентна боротьба українського народу під час повномасштабної збройної агресії стала причиною інтересу до всього українського на міжнародному рівні, зокрема й до історії, культури та літератури України. Світ відкриває для себе українських сучасних авторів, про що свідчить кількість отриманих українцями останнім часом літературних премій¹.

Літературні вподобання самих українців також міняються. Так, після початку збройної агресії РФ проти України та зникнення з полиць книгарень російської й російськомовної літератури українці більше цікавляться не тільки вітчизняною класичною та сучасною літературою, а й новими поглядами на українську історію, культуру, звичаї та традиції, міфологію тощо. Враховуючи ці тенденції, українське книговидавництво має прекрасне «вікно можливостей» для власного розвитку, особливо зважаючи на те, що, крім своїх традиційних функцій, книга в Україні виконує певні соціальні функції (рис. 1).

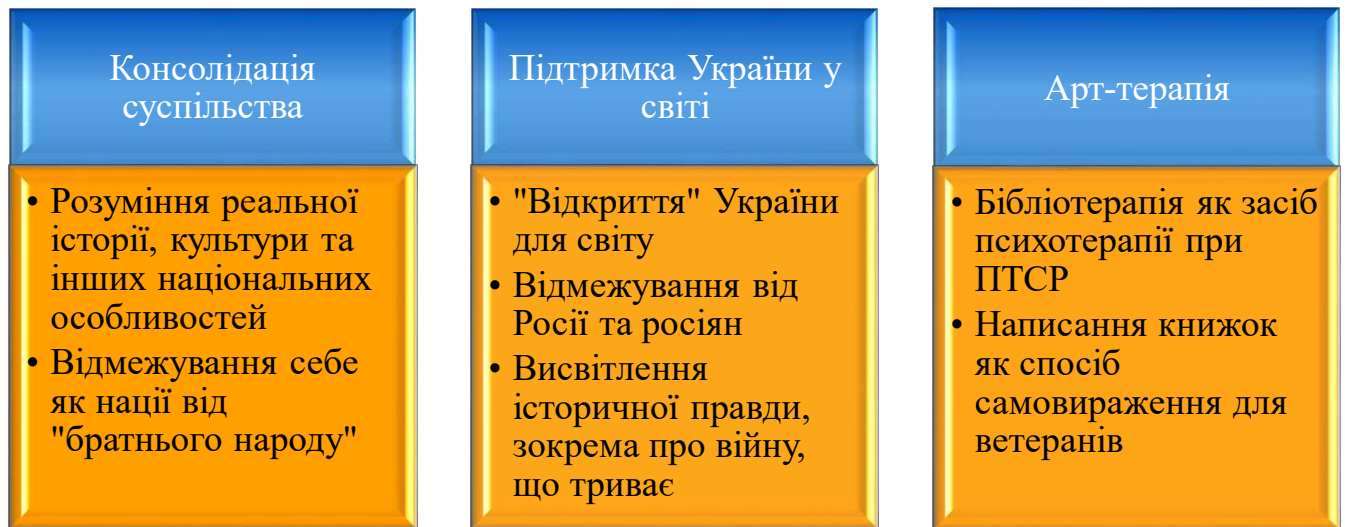

Рис. 1.

Більша обізнаність, самоусвідомлення українців об'єднує та консолідує націю, забезпечує ідентифікацію «свій-чужий», зокрема й за кордоном. Усі видавці відмічають зростання інтересу на національному ринку до історичної літератури – наприклад, у грудні 2023 року «КСД» повідомило, що з 2016 року, з початку друку, книга Сергія Плохія «Брама Європи» продавалася в обсязі приблизно 55 % її накладу. Після початку повномасштабного вторгнення за півтора року було

¹ Див., наприклад, Сергій Жадан став лауреатом державної премії з європейської літератури Австрії. Вебсайт ДІМ. URL: <https://kanaldim.tv/sergij-zhadan-stav-laureatom-derzhavnoyi-premiyi-z-yevropejskoyi-literatury-avstriyi/>; "Війна з тилового боку": книжка Андрія Любки увійшла до фіналу престижної європейської премії. Вебсайт ДІМ. URL: <https://kanaldim.tv/vijna-z-tylnogo-boku-knyzhka-andriya-lyubky-uvijshla-do-finalu-prestyzhnoyi-yevropejskoyi-premiyi/>; Письменниця Катерина Пекур та портал UAGeek стали одними з переможців "Єврокона-2025". Вебсайт ДІМ. URL: <https://kanaldim.tv/pysmennyczya-kateryna-pekur-ta-portal-uageek-staly-odnymy-z-peremozhcziv-yevrokona%e2%80%91912025/>

продано 45 % її сумарного накладу². Книжкові події – Книжковий Арсенал, Книжкова країна, KyivBookFest, Kyiv Book Weekend та інші, презентації книжок та виступи авторів збирають багато відвідувачів в Україні. Так, проведена у квітні 2025 року Книжкова країна зібрала 72,5 тис. відвідувачів, а книг було реалізовано близько 90 тис. примірників на загальну суму 28 млн гривень³. На 15-17 серпня в м. Львові заплановано новий фестиваль – BestsellerFest 2025. Також необхідно констатувати, що звичайні іноземці донедавна у своїй більшості ототожнювали українців та росіян, а тепер проявляють суттєвий інтерес до різниці між Україною та Росією.

Актуальною є роль книги як засобу психотерапії з огляду на те, яким стресам піддається Український народ, – і на фронті, і в тилу, і у вимушеному перебуванні за кордоном. Кількість пацієнтів тільки з підтвердженим посттравматичним стресовим розладом (ПТСР) у 2023 році зросла майже у 4 рази порівняно з 2021 роком⁴. Арттерапія загалом та бібліотерапія зокрема використовуються, поряд з іншими видами терапії, в лікуванні відповідних розладів. Львівський психотерапевт Володимир Станчишин, який доступно пише про психологію та психотерапію, став найпопулярнішим українським автором за перше півріччя 2025 року у проєкті «Книга»⁵. Водночас багато українських захисників «взялися за перо», а багато письменників та поетів стали Захисниками України (Артем Чех, Влад Якушев, Вячеслав Івченко, Віталій Запека, Максим Кривцов, Гліб Бабиш, Андрій Кириченко, Мартін Брест (Олег Болдирєв), Ірина Бобик, Павло «Паштет» Білянський та багато інших). На Книжковому Арсеналі ветеранський намет має незмінну популярність, а з 2022 року працює незалежний проєкт сприяння творчій репрезентації військових і ветеранів #ФРОНТМЕНИ. Видавництво «Білка», засноване ветераном Сергієм Панковим разом із дружиною Іриною Білоцерковською, «зробило ставку» на ветеранську літературу, і книги цього видавництва за останні 5 років отримали 3 премії «Книга року ВВС»⁶. Видавництво також підготувало кілька книг, які можуть бути використані в бібліотерапії для рідних захисників (зокрема «Ти не одна» та «Книга обіймів»).

Однак поряд із позитивними для українського книговидання факторами існує низка ризиків. Найперше, це постійне зниження купівельної спроможності українців – за даними опитувань Deloitte після початку повномасштабного

² Книжковий ринок вже не той. Які зміни сталися, і це потрібно знати. *Вебсайт Читомо*. URL: <https://chytomo.com/knyzhkovyj-rynok-vzhe-ne-toj-iaki-zminy-stalysia-i-tse-potribno-znati/>

³ Книжкова країна-2025: масові читачі стають постійними. *Вебсайт Читомо*. URL: <https://chytomo.com/knyzhkova-kraina-2025-masovi-chytachi-staiut-postijnymi/>

⁴ Кількість пацієнтів зі встановленим діагнозом ПТСР в Україні зростає. Що треба знати про посттравматичний стресовий розлад. *Вебсайт Міністерства охорони здоров'я України*. URL: <https://moz.gov.ua/uk/kilkist-pacientiv-zivstanovlenim-diagnozom-ptsr-v-ukraini-zrostaе-scho-treba-znati-pro-posttravmatichnij-stresovij-rozlad>

⁵ «Книга-2025: що читають 18-річні українці — підсумки першого півріччя. *Вебсайт Українського інституту книги*. URL: <https://ubi.org.ua/uk/news/kategoriya-2/kniga-2025-scho-chitayut-18-richni-ukra-nci-pidsumki-pershogo-pivrichchya>

⁶ Книга року BBC. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B0_%D1%80%D0%BE%D0%BA%D1%83_BBC

вторгнення 43 % опитаних купують книжки рідше, а витрачають на їх придбання менше – 35 %. Тільки 10 % опитаних купують книги частіше, і 19 % – витрачають більше грошей на їх придбання⁷. Другою проблемою є значне скорочення населення України – в українців за кордоном є потреба у соціалізації в новій країні, і навпаки, скорочується потреба в українській літературі (наприклад, у підручниках для дітей). Книговидавнича галузь також зазнала значних втрат – унаслідок збройної агресії харківські видавництва страждають майже постійно, а останнім прикладом знищення виробничих потужностей і складів продукції є збитки, завдані видавництву «Наш формат» 4 липня 2025 року⁸. Крім того, неминуча в умовах воєнного конфлікту висока інфляція негативно впливає на собівартість продукції, що, своєю чергою, знижує її доступність і рівень попиту.

З погляду ринку українським видавцям та авторам не вистачає ресурсів на належну промоцію. Велику конкуренцію сегмента нових книг складає ринок вживаних – часто неофіційний, що складається із приватних осіб, які не сплачують податки із продажів.

Для постачання українських книг до Європейського Союзу (далі – ЄС) перешкодою є відсутність належних механізмів простежуваності походження деревини та виробів з неї, зокрема паперу й поліграфічної продукції⁹. Загальносвітовою тенденцією, яка впливає й на національний книжковий ринок, є здорожчання целюлози.

Метою цього парламентського дослідження є аналіз стану українського ринку книговидавничої продукції, його порівняння з ринками окремих європейських держав, а також вивчення сучасних тенденцій у розвитку книжкового ринку з метою побудови прогнозів та формування рекомендацій на майбутнє. Також пропонується дослідити законодавче стимулювання розвитку книговидання в Україні та окремих державах-членах ЄС для напрацювання можливих законодавчих пропозицій.

⁷ Споживацькі настрої українців у 2024 році. Вебсайт Deloitte. URL: <https://www.deloitte.com/content/dam/assets-zone2/ua/uk/docs/industries/consumer/2024/rwd-2024-ua.pdf>

⁸ «Наш Формат» оцінив збитки від російського удару до 100 тисяч доларів. Вебсайт Громадське. URL: <https://hromadske.ua/ekonomika/247805-nash-format-otsinyv-zbytky-vid-rosiyskoho-udaru-do-100-tysiach-dolariv>

⁹ Інформаційна довідка щодо врегулювання ринку деревини. Вебсайт Дослідницької служби Верховної Ради України. URL: <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/33618.pdf>

II. Основна частина

1. Аналіз стану українського книговидання: тенденції та перспективи.

За даними дослідження, проведеного Українським інститутом книги (далі – УІК) у 2024 році в Україні було видано 15 601 назву книжок загальним тиражем 33,315 млн примірників. Загальний обсяг ринку оцінюється на рівні 8 млрд гривень, що еквівалентно приблизно 200 млн доларів США. В Україні працює понад 350 видавництв, а реалізація книжкової продукції здійснюється через приблизно 800 офлайн-книгарень і 80 онлайн-магазинів. У 2024 році українське книговидання продемонструвало ознаки відновлення: дохід видавців зріс на 31 % порівняно з 2023 роком, а сукупний річний тираж – на 21 %. Окремі дані з дослідження наведено на рис. 2 – 6.

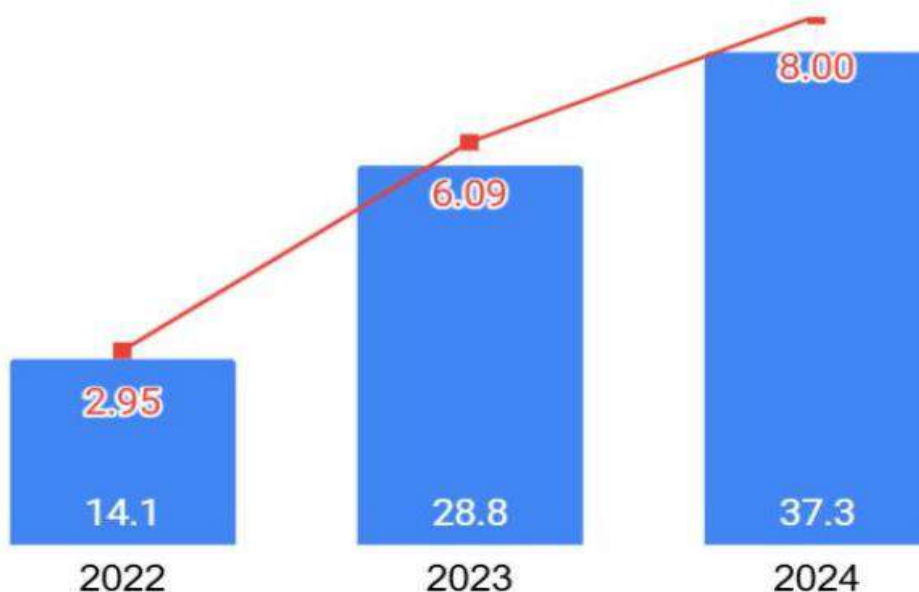

Рис. 2.¹⁰

Загальні тиражі книг та образотворчих видань у 2022–2023 роках зростали приблизно однаковими темпами (рис. 3). Водночас експерти відзначають значне скорочення частки образотворчих видань у загальному обсязі.

¹⁰ Показники книжкової Галузі України. 2024. Вебсайт Українського інституту книги. URL: <https://ubi.org.ua/uk/news/kategoriya-2/vidbulasya-prezentaciya-schorichnogo-zvitu-pokazniki-knizhkovy-galuzi-ukra-ni-2024>

■ Тиражі (книжки+ОВ), млн прим. ■ Дохід, млрд ₴

Рис. 3.¹¹

Основну частину доходів на ринку отримують провідні видавництва, і розрив між ними та іншими виробниками у галузі продовжує зростати (рис. 4 – 5).

ТОП-22 (дохід за 2024 рік, млн ₴ >100, частка)

Видавець	Дохід, млн ₴	Частка, %	Видавець	Дохід, млн ₴	Частка, %
КСД	1109.323	13,87%	НАШ ФОРМАТ	172.1529	2,15%
РАНОК*	750.879	9,39%	ПІДРУЧНИКИ І ПОСІБНИКИ*	169.44	2,12%
ГЕНЕЗА*	534.4779	6,68%	АСТОН*	152.0093	1,90%
СТЕМ ОСВІТА*	326.744	4,08%	ВД ОСВІТА*	149.1759	1,86%
ФОЛІО	326.2483	4,08%	ПЕРО	138.5536	1,73%
ВІВАТ	279.5308	3,49%	ЛІНГВІСТ*	137.8644	1,72%
ВСЛ	246.4476	3,08%	РМ	136.9931	1,71%
ОРІОН*	210.638	2,63%	НК - БОГДАН*	122.649	1,53%
БУКШЕФ	210.156	2,63%	АРТБУКС	114.0808	1,43%
А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА	202.517	2,53%	ІНТЕЛЕКТ УКРАЇНИ*	109.284	1,37%
АТЛАНТ*	189.7854	2,37%	ЛІТЕРА ЛТД*	108.5313	1,36%

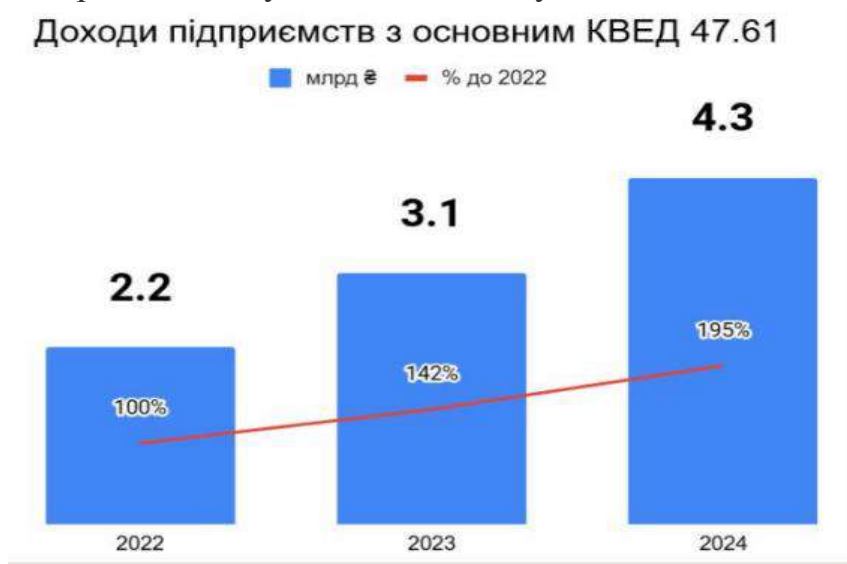
Загальний дохід вибірки (364 підприємства) **8 млрд ₴**

Дані YouControl

¹¹ Показники книжкової Галузі України. 2024. Вебсайт Українського інституту книги. URL: <https://ubi.org.ua/uk/news/kategoriya-2/vidbulasya-prezentaciya-schorichnogo-zvitu-pokazniki-knizhkovo-galuzi-ukra-ni-2024>

Рис. 5.¹³

Зросли також доходи з роздрібних продажів (рис. 5). Серед продавців у лідерах – Книгарня Є, Якабу, Метавсесвіт, Буква та Книголенд.

Рис. 6.¹⁴

¹² Показники книжкової Галузі України. 2024. Вебсайт Українського інституту книги. URL: <https://ubi.org.ua/uk/news/kategoriya-2/vidbulasya-prezentaciya-schorichnogo-zvitu-pokazniki-knizhkovogo-galuzi-ukra-ni-2024>

¹³ Показники книжкової Галузі України. 2024. Вебсайт Українського інституту книги. URL: <https://ubi.org.ua/uk/news/kategoriya-2/vidbulasya-prezentaciya-schorichnogo-zvitu-pokazniki-knizhkovogo-galuzi-ukra-ni-2024>

¹⁴ Показники книжкової Галузі України. 2024. Вебсайт Українського інституту книги. URL: <https://ubi.org.ua/uk/news/kategoriya-2/vidbulasya-prezentaciya-schorichnogo-zvitu-pokazniki-knizhkovogo-galuzi-ukra-ni-2024>

Отже, дослідники УІК виділили такі ключові тенденції розвитку галузі:

- галузь демонструє зростання, але залишається незначною в масштабах країни;
- випуск книжок (тиражі й кількість назв) зростає, але ще не вийшов на рівень 2021 року попри заборону імпорту з РФ, авторів-громадян РФ та перекладів на російську мову;
- вперше з 2020 року зросли середні тиражі – з 2212 до 2346 примірників;
- зростання доходів галузі здебільшого зумовлено підвищенням цін на книжки;
- великі гравці ринку закріплюють своє домінування;
- зберігається недостатня частка творів українських авторів;
- проблеми галузевої статистики не вирішуються;
- надмірна частка підручників з «непрозорим відбором».

За результатами дослідження УІК сформульовано рекомендації для врахування під час розробки державної політики у цій галузі:

- ✓ підтримувати малих видавців як важливий чинник збереження різноманіття книжкового ринку;
- ✓ стимулювати українських авторів, створювати преференції для українських видань;
- ✓ розвивати каталог «Книжки на ринку» як інструмент аналізу асортименту та цін;
- ✓ удосконалити систему державної статистики у сфері книговидання, торгівлі та споживання книжкової продукції;
- ✓ забезпечувати систематичне поповнення бібліотечних фондів, оскільки через зростання вартості книжки стають дедалі менш доступними¹⁵.

Видання Forbes Ukraine повідомляє, що 10 найбільших за виторгом українських видавництв у 2024 році вторгували 3,5 млрд гривень або на 45 % більше, ніж у 2023 році. Основними причинами для цього стало розширення асортименту, зростання попиту й вартості виробництва книг та інфляція. Виторг «КСД», який у 2023 році оцінювали у 593 млн гривень, у 2024-му сягнув 1,1 млрд гривень, і це перший випадок досягнення мільярдного виторгу за 25 років моніторингу Youcontrol¹⁶.

Що стосується читачів, опитування УІК показало, що 45 % респондентів купує книжки в офлайн-книгарнях, а 44 % – на інтернет-платформах, тобто ці два види продажів займають приблизно рівні позиції. На вибір книжок наразі значно впливають читачькі спільноти, книжкові блоги та інші ресурси. У 2024 році

¹⁵ Українці так читують: книжковий ринок зріс на третину – дослідження Українського інституту книги. Вебсайт *Гард.City*. URL: <https://thegard.city/articles/422525/knizhkovij-rinok-2024-analiz>

¹⁶ 10 українських книгарень збільшили виторг у 2024 році майже наполовину – Forbes Ukraine. Вебсайт *Суспільне.Культура*. URL: <https://suspilne.media/culture/970421-10-ukrainskih-knigaren-zbilsili-vitorg-u-2024-roci-majze-napolovinu-forbes-ukraine/>

українські автори дещо «здали позиції» порівняно з 2023 роком, і в кошиках українців домінували перекладні видання. Значний дефіцит української літератури спостерігається в таких жанрах, як любовні романи, підліткові трилери та детективи. Значне падіння продажів спостерігається серед дитячої літератури¹⁷.

Окремі аналітики, розглядаючи тренди 2025 року, прогнозують падіння ринку впродовж року – деякі небезпечні тенденції (зменшення продажів, зменшення накладів або замовлень на друк тощо) вже прослідковуються, до того ж ціни на целюлозу зростають, що впливає на собівартість книжок¹⁸. Однак слід відзначити, що минулого року прогнози й попередні підрахунки також були не дуже оптимістичними – наприклад, загальний обсяг ринку оцінювався у 6 млрд гривень, а досяг 8 млрд. До того ж «бум» продажів традиційно припадає на кінець року – період підготовки до свят.

Аналіз низки джерел дозволив виділити тенденції, які останніми роками впливають на ринок, та узагальнити їх на рис. 7.

Рис. 7.

Таким чином, до проблем українського книжкового ринку, крім названих УІК, слід віднести також недостатність промоційної діяльності, дефіцит української жанрової літератури, недостатність підтримки вітчизняних авторів.

¹⁷ Тенденції українського книжкового ринку 2024: іноземні бестселери та книги українських авторів. Вебсайт Суспільне. Культура. URL: <https://suspilne.media/culture/921377-tendencii-ukrainskogo-knizkovogo-rinku-2024-inozemni-bestseleri-ta-knigi-ukrainskih-avtoriv/>

¹⁸ Книжковий ринок-2025 – кілька висновків без оптимізму. Вебсайт Чумомо. URL: <https://chytomo.com/knyzhkovyiy-gynok-2025-kilka-vysnovkiv-bez-optymizmu/>

2. Аналіз стану світового ринку книговидавництва: тенденції та перспективи.

Слід зазначити, що як в Україні, так і у світі відсутня єдина методологія обчислення обсягу ринку продукції книговидавництва. Через це існують розбіжності у статистиці і прогнозах як міжнародного, так і національних ринків. Як правило, обчислюючи обсяг ринку, дослідники не враховують сегмент вживаних книжок, який, тим не менше, має суттєвий обсяг. Крім того, в окремих аналітичних оглядах (зокрема в дослідженні УІК) не йдеться про авторські та суміжні права (до доходів ринку не включається продаж прав на публікацію або переклад).

Аналіз, проведений Horizon¹⁹, свідчить, що глобальний книжковий ринок продовжує зростати рік за роком. У 2024 році ринок становив 151 млрд доларів США, а прогнозоване зростання до 2030 року – 192,1 млрд доларів США зі середньорічним темпом зростання 4,2 % з 2025 по 2030 рік.

Навчальна література залишається ключовим сегментом ринку, оскільки освітні матеріали продовжують мати високий попит у всьому світі. Сплеск популярності переживають такі жанри, як містика, фентезі та детективи. У регіональному масштабі Північна Америка наразі лідирує за обсягами доходів, водночас Індія стає ринком, що розвивається найшвидше, і за прогнозами до 2030 року його обсяг досягне 14,6 млрд доларів США. Зі зростанням рівня грамотності, зростанням продажів книг онлайн та зростанням культури читання внесок Індії у світову книжкову індустрію стає дедалі вагомішим.

Основні тренди наведено у табл. 1.

Табл. 1.

Категорія сегмента	Провідний сегмент (2024)	Найшвидше зростаючий сегмент
Жанр книги	Освітні (дохід 28,6 млрд доларів США)	Таємниця (містика, фентезі, детектив)
Формат книги	Паперова книга	Електронні книги та аудіокниги
Категорія книги	Нехудожня література	Художня література
Канал розповсюдження	Інтернет- та місцеві книгарні	Онлайн-платформи

Відвідувачі London Book Fair 2025 також відмічають жанрово-специфічний попит (наукова фантастика та фентезі, художня література young adult, ЛГБТ+,

¹⁹ A Guide of global book market. Website BookMandee. URL: <https://bookmandee.com/blog/global-book-market-size-trends-and-future-outlook/>

жахи, романтизмі, література для жінок, комікси та графічні романи), а також: диверсифікацію пошуків нових ринків; залучення нових учасників та інноваторів, зокрема користувачів штучного інтелекту; інтерес до академічної літератури; зростання кількості нішевих та незалежних видавництв²⁰. Презентований на виставці звіт Nielsen BookScan (дослідження Nielsen IQ та GFK) охоплює ринки окремих країн (територій), а саме: Австралії, Бельгії (Фландрії/Валлонії), Бразилії, Франції, Індії, Ірландії, Італії, Мексики, Нідерландів, Нової Зеландії, Польщі, Португалії, Іспанії, Південної Африки, Швейцарії (німецькомовний та романський регіони) та Великої Британії. Дослідження проводиться шляхом добровільного опитування суб'єктів ринку, а отже в ньому наголошується, що частина ринку може бути не охоплена. Однак уже багато років воно доволі точно визначає тенденції сучасності. За даними звіту 16 із 18 названих територій повідомили про значне зростання доходів від художньої літератури: найбільше зростання спостерігається в Індії (+30,7 %), Мексиці (+20,7 %), Бразилії (+16,4 %), Іспанії (+12,0 %) та Португалії (+11,4 %). Водночас продажі нехудожньої літератури зросли лише у шести регіонах світу і здебільшого на порівняно низькому рівні. Дитячі та юнацькі книжки також продемонстрували змішані результати: попри загальну нестабільність, у дев'яти регіонах зафіксовано зростання доходів у цьому сегменті. На двох найбільших ринках, що враховувалися в аналізі, доходи дещо знизилися, наприклад, у Франції (-0,3 %) та у Великій Британії (-0,6 %). Основним фактором було зниження продажів. Зокрема, у Франції було продано 315 млн книг (-2,8 %), тоді як у Великій Британії – 195 млн примірників (-1,6 %).

Автори Nielsen BookScan констатують зростання попиту на художню та романтичну літературу, розвиток цифрових та аудіокнижок з одночасним збереженням у тренді паперових, диверсифікацію каналів збуту, а також орієнтацію на жінок (жінки переважають як серед покупців продукції книговидавництва, так і серед популярних авторів)²¹.

Дослідження Straits Research²² 2023 року менш оптимістичне, ніж звіт Horizon. За оцінками аналітиків до 2031 року ринок продукції книговидавництва досягне 165,22 млрд доларів США, зростаючи зі середньорічним темпом на 2,2 % протягом прогнозованого періоду (2023 – 2031 роки). Зростання ринку зумовлене збільшенням споживчих витрат та зростаючим акцентом на саморозвиток. Просуванню книг та читанню загалом сприяють книжкові клуби та блогери.

²⁰ Повернення до фізичних книгарень, вплив TikTok-у й інші тренди книжкового Лондону-2025. Вебсайт Чумомо. URL: <https://chytomo.com/povernennia-do-fizychnykh-knyharen-dyktat-tiktok-u-j-inshi-trendy-knyzhkoho-londonu-2025/>

²¹ International Book Markets 2024: Strong fiction and rising prices counter declining non-fiction sales. Website NIQ. URL: <https://nielseniq.com/global/en/news-center/2025/international-book-markets-2024-strong-fiction-and-rising-prices-counter-declining-non-fiction-sales/>

²² Books Market Size, Share & Trends Analysis Report By Type (Science, Historical, Mystery, Fantasy, Literary, Contemporary/Realistic, Romance, Educational, Comic, Others), By Distribution Channel (Online, Local Book Shops, Retail Shops, Specialty Stores), By Format (Hard Copy, Ebooks, Audiobooks) and By Region (North America, Europe, APAC, Middle East and Africa, LATAM) Forecasts, 2023-2031. Website Straits Research. URL: [https://straitsresearch.com/report/books-market#:~:text=Market%20Overview,period%20\(2023%E2%80%932031\).](https://straitsresearch.com/report/books-market#:~:text=Market%20Overview,period%20(2023%E2%80%932031).)

Водночас Straits Research звертає увагу на ринок вживаних книг (так звану рекомерцію), наводячи приклади провідних гравців цього сегмента – які є найбільшими продавцями у цій сфері.

Як і в інших дослідженнях, провідним учасником світового книжкового ринку залишається Північна Америка. Другим за темпами зростання є Азійсько-Тихоокеанський регіон, а третє місце за обсягами ринку посідає Європа.

Дослідники також відмічають, що найбільше мають попит (який також і зростає) книги в категорії «таємниця», однак найпопулярнішими з них називають детективи та кримінальні романи. Водночас акцент робиться на жінках як основних споживачах продукції. За каналами розповсюдження аналітики вважають найуспішнішим сегмент місцевих книгарень (офлайн-формат). Також звертається увага на успішність друкованого формату, незважаючи на розвиток технологій.

Основним трендом для книжкового ринку є розвиток технологій та інновацій, які впливають і на формат книг, і на їх продажі (зокрема як причина зниження попиту на нехудожню літературу, адже наразі нескладно отримати відповідну інформацію в Інтернеті). Натомість серед головних проблем (обмежень) названо піратство.

Узагальнюючи, можливо виділити основні тенденції, що змінюють книжковий ринок:

Рис. 8.

Отже, можна констатувати, що загальні тенденції розвитку українського книжкового ринку в багатьох аспектах співпадають із загальносвітовими, хоча й мають певні специфічні особливості.

3. Тренди у сфері книговидавання на прикладі Польщі, Франції та Іспанії.

Для здійснення аналізу закордонного книжкового ринку було обрано Францію, Іспанію та Польщу як країни, що наближені до України за показниками площі та/або населення та мають різні підходи до вивчення ринку та до стимулювання книговидавання.

У 2023 році на замовлення Інституту книги в **Польщі** було підготовлено звіт про стан польського книжкового ринку. Метою звіту було описати книжковий ринок зі структурної точки зору та визначити механізми, які могли б сприяти його сталому розвитку²³. Своєю чергою, звіт про стан ринку готувався також Аналітичною бібліотекою²⁴. За 2024 рік дані наразі не узагальнено.

За даними звіту Польської економічної мережі на кінець 2023 року у видавничому секторі Польщі було зареєстровано майже 11 тис. підприємств, з яких приблизно 3600 працювали в категорії видавництва друкованих та електронних видань. 51 найбільше видавництво (з доходами понад 21 млн злотих) забезпечує 82 % доходів галузі; ще 15 % припадає на групу із 255 середніх підприємств (з доходами від 900 тис. до 21 млн злотих). Решта 3 % ринку розподілені між приблизно 1400 невеликими видавництвами (з доходом менше ніж 900 тис. злотих) та приблизно 3000 суб'єктами, які публікуються час від часу. У Польщі працює приблизно 170 дистриб'юторських компаній із розповсюдження книг, а роздрібний продаж здійснюється приблизно через 1668 книгарень, 675 із яких належать до великих мереж. На кінець 2023 року в країні налічувалося 7570 публічних бібліотек. За даними Аналітичної бібліотеки існує приблизно 2000 активних видавництв (які видають принаймні одну книгу на рік), і приблизно 300 найбільших із них забезпечують 97 % продажів.

Продаж книг у Польщі за роздрібними цінами у 2023 році становив майже 4,5 млрд злотих (приблизно 1 млрд євро), що становить менше ніж 3 % загального обсягу європейського книжкового ринку (тоді як частка Польщі в населенні Європи становить 8 %). Загальна кількість виданих назв сягнула 338 935, однак дані щодо загального накладу не наведені через їх відсутність. Водночас у 2023 році спостерігалось значне зниження роздрібних продажів у категорії «Преса, книги, інші продажі у спеціалізованих магазинах» – на 14,7 %.

²³ Raport o stanie polskiego rynku książki – kluczowe wnioski! Website wydawca.com.pl. URL: <https://wydawca.com.pl/2025/02/26/raport-o-stanie-polskiego-rynku-ksiazki-kluczowe-wnioski/>

²⁴ Kondycja polskiego sektora książkowego. Website rynek-ksiazki.pl. URL: https://rynek-ksiazki.pl/wp-content/uploads/2024/10/raport2024_elektroniczny.pdf

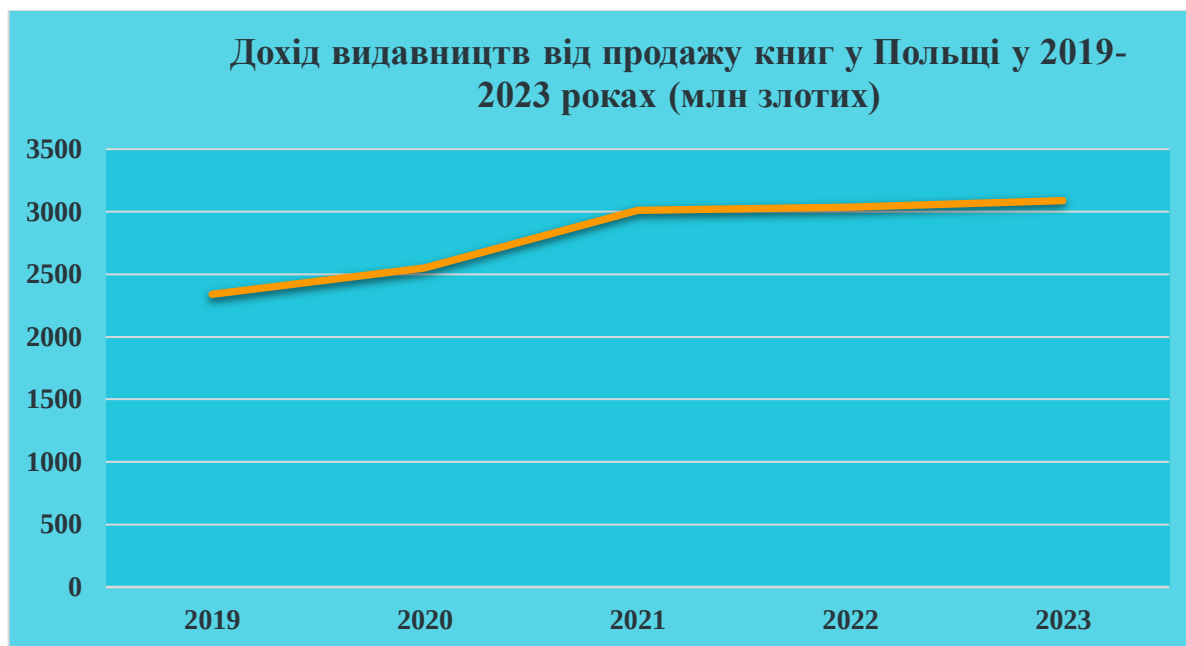

Рис. 9.

Згідно з наявними звітами та опитуваннями, лише 43 % населення Польщі можна віднести до читацької аудиторії – тобто тих, хто прочитав принаймні одну книгу протягом року. Водночас поляки щорічно витрачають близько 4,5 млрд злотих на книги, що значно менше порівняно з іншими споживчими категоріями: 5,4 млрд – на каву, 7,5 млрд – на газовані напої, 17 млрд – на горілку та 23 млрд – на пиво. Середні витрати на книги в розрахунку на одну особу становлять 23,76 злотих (приблизно 5,67 долара США за середнім курсом 2023 року).

Отже, аналітики вважають, що польський книжковий ринок переживає структурну кризу, що характеризується зростальною олігополізацією та дисбалансом у ланцюгу створення вартості. Чотири найбільші дистриб'юторські компанії контролюють 80 % гуртового ринку, що призводить до системного витіснення дрібніших учасників. Їхні позиції додатково посилюються завдяки доступу до державного фінансування: значна частина публічних коштів спрямовується до цих компаній через систему бібліотечних тендерів, де ключовим критерієм відбору є найнижча ціна.

Через жорстку конкуренцію мережа книгарень у країні скорочується, і найперше – зникають незалежні, мережеві книгарні. Високі знижки, що встановлюються домінівними гравцями, змушують видавництва штучно завищувати ціни на обкладинки. Медіанна знижка на розповсюдження дистриб'юторами становить 50 %, а для книгарень – 38 %. Менші гравці ринку систематично втрачають свою конкурентоспроможність через несвоєчасні платежі, стягнення додаткових зборів, відсутність вільного доступу до даних про продажі власної продукції, повернення книг протягом 2 років (для видавництв). Автори працюють у вкрай нестабільних умовах – медіанний дохід для автора становить лише 2500 злотих бруто на місяць.

Зацікавлені сторони пропонують комплекс заходів, що поєднують законодавче регулювання з удосконаленням інституційної та програмної підтримки книжкового сектору. Зокрема, ініціюється прийняття Закону про захист книжкового ринку, який передбачав би: запровадження єдиної ціни обкладинки, обов'язок учасників ринку надавати статистичні та аналітичні дані, створення стабілізаційного фонду підтримки галузі, сертифікацію малих книгарень як культурних установ. Серед додаткових ініціатив – прийняття Кодексу належної практики для книжкового ринку, надання термінових роз'яснень з боку Управління з питань конкуренції та захисту прав споживачів, а також реформування Національної програми розвитку читання. Окремо розглядається можливість створення Кооперативу книготорговців за участі представників ринку.

У **Франції**, за даними Національної видавничої спілки, у 2024 році активність у сфері книговидавання сповільнилася. Доходи видавців зменшилися на 1,5 %, а фізичні обсяги продажів – на 3,1 %. Загальний дохід галузі склав 2,9 млрд євро, що дещо перевищує рівень 2019 року. Водночас кількість проданих примірників становила 426 млн, що вперше нижче до пандемічного рівня у 435 млн. Скорочення кількості нових видань, яке спостерігалось в попередні роки, продовжилося й у 2024 році. Так, порівняно з піковим показником 2019 року (44 660 найменувань), кількість нових назв скоротилася до 36 232, що становить зниження на 19 %. Також зменшився й загальний обсяг друку нових найменувань – на 4,1 % (з 259 млн примірників у 2023 році до 248,4 млн у 2024 році). Водночас кількість перевидань зросла з 67 546 найменувань у 2023 році до 69 452 найменувань у 2024 році, що на 2,8 % більше.

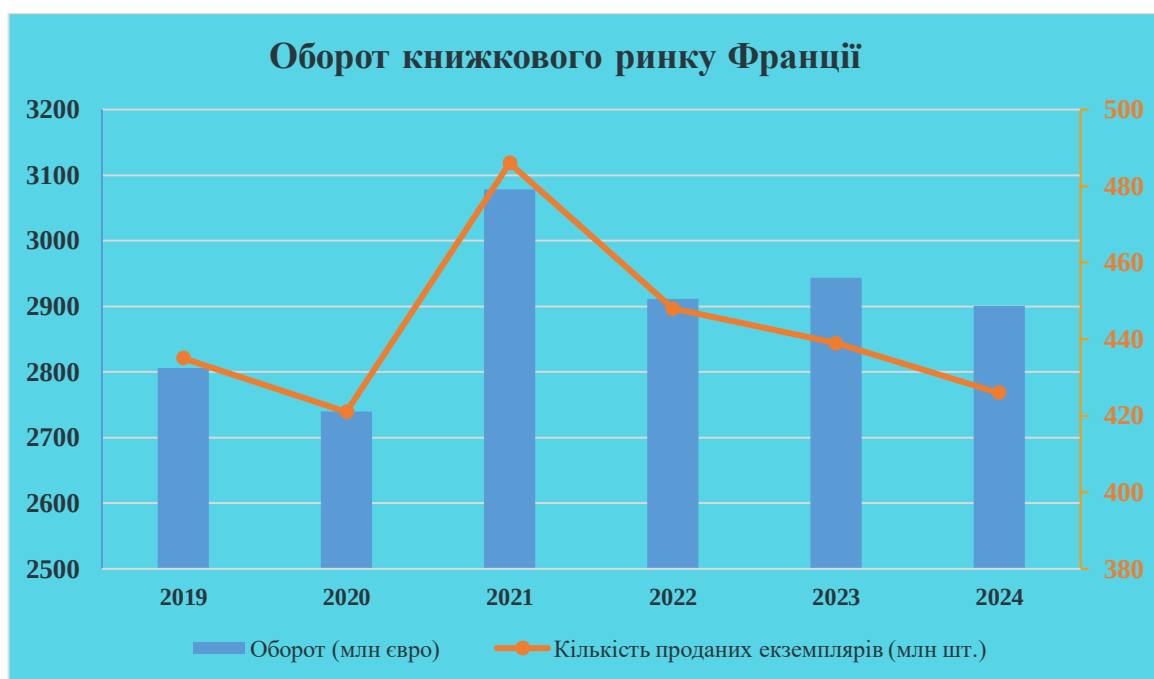

Рис.10.

Показники міжнародної діяльності видавців також вказують на зниження. З 14 265 передачами прав на переклад та спільне видання, укладеними у 2024 році, спостерігається зниження на 2,6 % порівняно з 2023 роком. Експорт також знизився на 1,2 % до 694 млн євро.

На відміну від українських дослідників, французькі враховують в обсязі ринку дохід видавництва, який складається з доходів від продажу книг (2 763,2 млн євро) та доходів від продажу прав (138,4 млн євро). Дохід від продажу прав знизився (-6,7%) порівняно з 2023 роком.

Основними каналами збуту книг є великі спеціалізовані магазини (29,9 %); книгарні з часткою ринку 26,8 %; вебсайти онлайн-торгівлі з часткою 19,9 %.

Дохід від продажу цифрових книг (278,6 млн євро) у 2024 році становив 10,1 % від загального доходу видавців від продажу книг. Водночас у професійному та академічному сегменті цифрові продажі становлять 46,1 % доходу, тоді як серед художніх видань – тільки 6,2 %.

Серед основних проблем, з якими наразі стикається книжковий ринок Франції, фахівці виокремлюють: швидкий розвиток «секонд-хенду книг»; поширення «фейкових книг» – масово згенерованого штучним інтелектом контенту без належного редакційного контролю; зменшення індивідуальної частки «Культурного абонементу» (кошти, які надавалися державою окремим категоріям населення для задоволення культурних потреб)²⁵. Наразі владою Франції напрацьовуються рішення щодо продажів вживаних книг²⁶.

Дані звіту Nielsen IQ GFK дещо відрізняються від наведених вище. Так, відповідно до звіту, у Франції у 2024 році було придбано 356 млн книг, що становить падіння обсягів на 3 %. Звіт також відзначає зниження кількості покупців: щонайменше одну нову книгу у 2024 році придбали 23 млн французів, що на 10 % менше, ніж у 2023 році²⁷.

Серед жанрів найбільш популярними є любовні романи (вони ж є основним експортованим жанром і сегментом, що демонструє стабільне зростання, на відміну від інших жанрових сегментів), а також детективи та кримінальні трилери й розмальовки для дорослих. Цікавими видаються результати дослідження розподілу вартості, що генерується книговидавництвом. За його результатами в середньому 25 % чистого обороту видавництва йде авторам, а 18 % залишається у видавця після покриття його прямих витрат²⁸.

²⁵ Les chiffres de l'édition en 2024 : baisse en valeur et en volume du chiffre d'affaires. *Website Syndicat national de l'édition*. URL: <https://www.sne.fr/actu/les-chiffres-de-ledition-en-2024-baisse-en-valeur-et-en-volume-du-chiffre-daffaires/>

²⁶ Unis, auteurs et éditeurs, se félicitent d'une avancée majeure vers la régulation du marché du livre d'occasion. *Website Syndicat national de l'édition*. URL: <https://www.sne.fr/actu/unis-auteurs-et-editeurs-se-felicitent-dune-avancee-majeure-vers-la-regulation-du-marche-du-livre-doccasion/>

²⁷ Une année 2024 en petite forme pour l'édition française. *Website radiofrance.fr*. URL: <https://www.radiofrance.fr/franceculture/podcasts/l-economie-du-livre/une-annee-2024-en-petite-forme-pour-l-edition-francaise-4538999>

²⁸ Le partage de la valeur entre auteurs et éditeurs : une étude économique du SNE. *Website Syndicat national de l'édition*. URL: <https://www.sne.fr/actu/le-partage-de-la-valeur-entre-auteurs-et-editeurs-une-etude-economique-du-sne/>

У 2024 році видавничий сектор *Іспанії*, за даними Федерації гільдій видавців Іспанії, досяг обороту в 3,037 млрд євро, що на 6,3 % більше порівняно із 2023 роком, демонструючи одинадцять років безперервного зростання. Основним фактором цього зростання стало збільшення кількості проданих примірників, яка у 2024 році досягла 194,5 млн, що на 5,6 % більше, ніж у 2023 році. Це зростання відбулося при незначній зміні середньої ціни, яка становила 14,69 євро, що на 0,03 цента більше, ніж у попередньому році.

У 2024 році нові найменування становили 87 542 одиниць, що на 2,9 % більше, ніж у 2023 році: з них 59 758 були у друкованому вигляді (+0,4 %) та 27 784 у цифровому форматі (+8,7 %). Водночас середній тираж на одне найменування знизився на 1,9 % до 3 517 примірників.

Цифрові книги становлять невелику частку французького книжкового ринку (5,5 %), однак у 2024 році їх обсяг зріс на 14,9 % до 165,5 млн євро, а кількість завантажень – 18,42 млн, що на 23,9 % більше, ніж у 2023 році. Водночас середня ціна електронної книги знизилася до 9 євро, що свідчить про стратегію, орієнтовану на збільшення обсягів продажів. Сегмент аудіокниг також демонструє динамічне зростання: у 2024 році обсяг продажів становив 9,38 млн євро – на 40 % більше, ніж у попередньому.

Продажі художньої літератури для дорослих та дитячої і юнацької літератури зросли на 14 % та 10,9 %, досягнувши 709,34 млн євро та 551,48 млн євро відповідно. Жанр сучасних романів приніс найбільшу частку доходів – 348 млн євро. У продажах нехудожніх книг та коміксів також зафіксовано зростання на 7 % та 5 % відповідно, до 909,33 млн та 70,21 млн євро кожен.

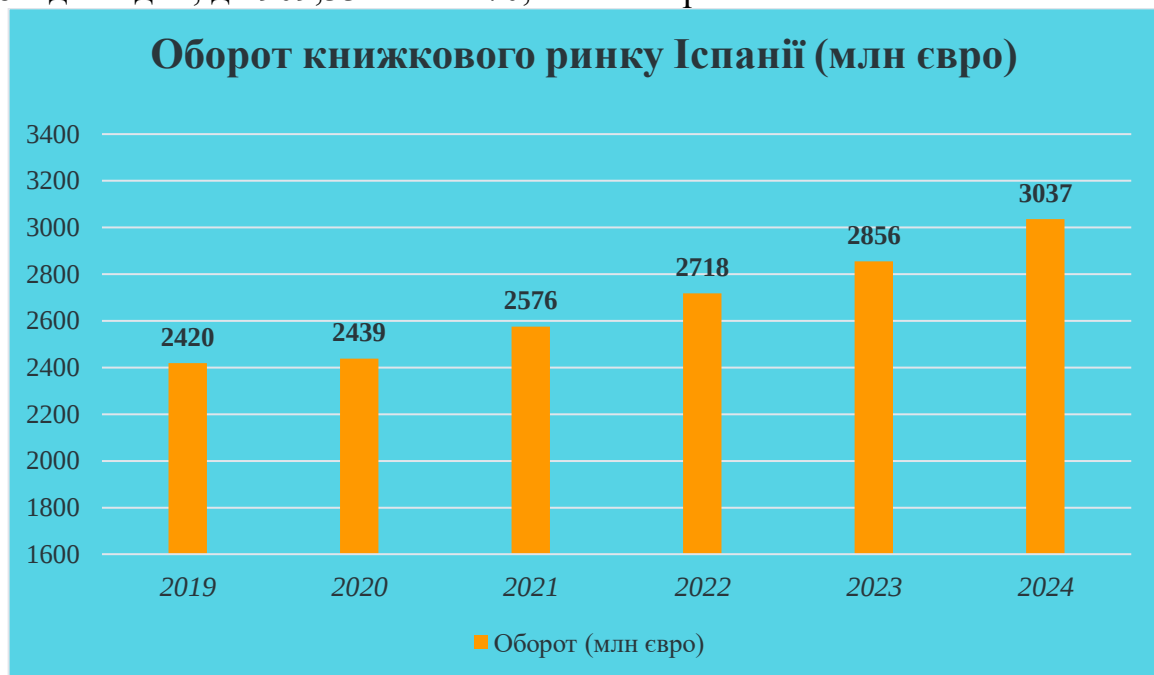

Рис. 11.

Книгарні та мережі книгарень залишаються основними каналами продажу книг, забезпечуючи оборот у розмірі 1 660,99 млн євро, що становить 58,2 % від

загального обсягу продажів у секторі. На міжнародному ринку експорт зріс на 1,16 %, досягнувши 381 млн євро. Основними напрямками експорту залишаються Латинська Америка (191 млн євро) та держави Європейського Союзу (130 млн євро)²⁹.

За даними звіту GfK, підготовленого у співпраці з Мадридською книжковою палатою та Федерацією національних асоціацій розповсюджувачів видавничої справи (FANDE), минулий рік був найуспішнішим за час моніторингу галузі з доходом більше ніж 1,2 млрд євро, що становить майже 10 % зростання порівняно з 2023 роком, та майже 77 млн проданих друкованих книг.

Аналіз за жанрами показав справедливий розподіл вартості між художньою літературою, документальною літературою та дитячою/підлітковою літературою, кожна з яких охоплює близько 30 % загального обсягу. Фізичні книгарні продовжують відігравати ключову роль у функціонуванні ринку, зафіксувавши зростання продажів на 9 % у 2024 році порівняно з попереднім роком. Цей позитивний результат супроводжується також високими показниками інших каналів розповсюдження, що свідчить про поступове зростання ринку загалом і здатність учасників адаптуватися до змін у споживчих звичках – як у цифровому, так і в традиційному форматі. Крім того, 35 % користувачів інтернету в Іспанії користуються книжковими вебсайтами³⁰.

Говорячи про книжковий ринок Іспанії, необхідно зупинитися на кількох його особливостях. Це один із небагатьох ринків серед європейських країн, що продовжує зростати. Читацька аудиторія в Іспанії дуже широка – за даними Міністерства культури Іспанії у 2024 році відсоток населення, який читає книги у вільний час, перевищив 65 % (65,5 %). Для прикладу у 2017 році кількість читачів книг для дозвілля зросла лише на 5,8 %. Зростає кількість домогосподарств із дітьми віком до 6 років, яким батьки читають книги (78 % порівняно з 76 % у 2023 році); 82,5 % дітей віком від шести до дев'яти років читають у вільний час³¹. Таким чином, дітям ще змалку прищеплюється любов до читання. У країні надзвичайно потужні саморегулівні організації у сфері книговидавництва, які надають підтримку своїм членам та пропагують читання. У всіх регіонах функціонують книжкові палати, а держава співпрацює з учасниками ринку й надає підтримку бізнесу.

Порівнюючи Україну зі згаданими вище державами, необхідно відзначити, що наш книжковий ринок найбільш подібний до книжкового ринку Польщі: близький обсяг читацької (споживацької) аудиторії; українці витрачають на книги

²⁹ Comercio interior del libro en España 2024. *Website Sistema de Información de las Industrias Culturales y Artes*. URL: <https://www.infoartes.pe/comercio-libro-espana-2024/>

³⁰ El sector del libro registra un récord histórico en 2024, según el informe “Mercado del Libro en España 2024”. *Website la Asociación Gremio de Editores de Madrid*. URL: <https://editoresmadrid.org/el-sector-del-libro-registra-un-record-historico-en-2024-segun-el-informe-mercado-del-libro-en-espana-2024/>

³¹ La lectura continúa creciendo como actividad de ocio en España. *Website Ministerio de Cultura*. URL: <https://www.cultura.gob.es/actualidad/2025/01/250122-barometro-habitos-lectura.html>

приблизно ті ж суми, що й поляки (за грубим підрахунком шляхом ділення обсягу ринку на кількість населення – 5,44 долара США); ринок фактично нерегульований (коли, наприклад, у Франції є встановлені правові обмеження щодо цін на обкладинки протягом певного часу), що дозволяє «великим гравцям» витіснити з ринку невеликих суб'єктів; автори не отримують належної винагороди за свою роботу; існують однакові проблеми (отримання даних і належне обчислення ринку, відсутність сильних саморегулювальних організацій (Українська асоціація видавців та розповсюджувачів налічує тільки 95 членів), зникнення малих незалежних книгарень тощо). Спільною рисою для Польщі та України є також переважна орієнтація на внутрішнього споживача, на відміну від таких країн, як Франція та Іспанія, які демонструють значний експорт книжкової продукції до франко- та іспаномовних країн відповідно.

4. Правове регулювання книговидавання в Україні.

В Україні правовідносини у сфері книговидавання регулюються законами України «Про видавничу справу»³² та «Про державну підтримку книговидавничої справи в Україні»³³. Вплив на книговидавання мають і закони України «Про бібліотеки і бібліотечну справу»³⁴ і «Про обов'язковий примірник документів»³⁵, а також закони, що регулюють права інтелектуальної власності, авторське та суміжні права.

Ще у 2016 році Закон України «Про видавничу справу» було доповнено статтею 281 щодо обмеження на ввезення та розповсюдження видавничої продукції, що походить з території держави-агресора або тимчасово окупованої території України. Наразі положення цієї статті поширено також на продукцію з Республіки Білорусь, а її вимоги стали жорсткішими.

Верховною Радою України IX скликання вжито системні кроки для підтримки вітчизняного книговидавання.

Зокрема, під час пандемії COVID-19 у межах підтримки сфер культури, туризму та креативних індустрій було впроваджено грантову підтримку проектів у сфері книговидавничої справи через програми Українського інституту книги³⁶. Такі гранти не оподатковуються відповідно до чинної редакції Податкового кодексу України³⁷. Крім того, Законом України «Про внесення зміни до Податкового кодексу України щодо звільнення від оподаткування податком на додану вартість операцій з постачання україномовних аудіокниг»³⁸ постачання, підготовки (літературне, наукове й технічне редагування, коригування тощо), виготовлення, а також розповсюдження аудіокниг, озвучених українською мовою, звільнено від оподаткування податком на додану вартість.

Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо стимулювання розвитку українського книговидавання і книгорозповсюдження»³⁹

³² Про видавничу справу : Закон України від 05.06.1997 № 318/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/318/97-%D0%B2%D1%80#Text>

³³ Про державну підтримку книговидавничої справи в Україні : Закон України від 06 березня 2003 року № 601-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/601-15#Text>

³⁴ Про бібліотеки і бібліотечну справу : Закон України від 27 січня 1995 року № 32/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80#Text>

³⁵ Про обов'язковий примірник документів : Закон України від 9 квітня 1999 року № 595-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-14#Text>

³⁶ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної підтримки сфери культури, креативних індустрій, туризму, малого та середнього бізнесу у зв'язку з дією обмежувальних заходів, пов'язаних із поширенням коронавірусної хвороби COVID-19 : Закон України від 16 червня 2020 року № 692-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/692-IX#top>

³⁷ Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо державної підтримки культури, туризму та креативних індустрій: Закон України від 4 листопада 2020 року № 962-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-IX#top>

³⁸ Про внесення зміни до Податкового кодексу України щодо звільнення від оподаткування податком на додану вартість операцій з постачання україномовних аудіокниг : Закон України від 22 травня 2022 року № 2273-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2273-IX#Text>

³⁹ Про внесення змін до деяких законів України щодо стимулювання розвитку українського книговидавання і книгорозповсюдження : Закон України від 19 червня 2022 року № 2313-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2313-IX#Text>

уточнено положення законів щодо державної підтримки книговидання. Ним було запроваджено, зокрема, відшкодування фактичних витрат розповсюджувачів видавничої продукції (книжкової продукції) на оренду нерухомого майна, що використовується суб'єктом видавничої справи як спеціалізований магазин для торгівлі книгами. На УІК покладено повноваження з підтримки розповсюджувачів видавничої продукції (книжкової продукції).

Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо уточнення діяльності Українського інституту книги з підтримки розповсюджувачів видавничої продукції та надання державної допомоги на придбання книг»⁴⁰ уточнено деякі норми спеціальних законів щодо підтримки (однак при цьому перенесено строки надання державної допомоги на придбання книг при народженні дитини).

Суттєву роль для книжкового бізнесу відіграла програма надання підтримки вакцинованим від COVID-19 (Верховна Рада України відіграла у її запровадженні важливу роль, оскільки внесла зміни до відповідного Державного бюджету) – за усіма даними найбільше коштів із «ковідної тисячі» українці витратили на книжки – станом на 15.02.2022 – 1 млрд гривень, а вже на 21.02.2022 – 1,2 млрд⁴¹. Менш успішною стала для видавництв та книгарень програма «Національний кешбек».

На розгляді Верховної Ради України наразі перебувають законопроекти, спрямовані на підтримку українського книговидання, щодо звільнення від ввізного мита та податку на додану вартість поліграфічного та видавничого обладнання⁴².

З нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України необхідно виділити такі, як постанови «Про затвердження Державних соціальних нормативів забезпечення населення публічними бібліотеками в Україні»⁴³, «Про схвалення Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України»»⁴⁴ та «Про схвалення Стратегії розвитку читання на період до 2032 року «Читання як життєва стратегія»

⁴⁰ Про внесення змін до деяких законів України щодо уточнення діяльності Українського інституту книги з підтримки розповсюджувачів видавничої продукції та надання державної допомоги на придбання книг : Закон України від 22 травня 2024 року № 3731-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3731-20#Text>

⁴¹ МКІП: Українці витратили мільярд гривень на книжки в рамках програми «Підтримка». Вебсайт Урядовий портал. URL: <https://web.archive.org/web/20220215153302/https://www.kmu.gov.ua/news/mkip-ukrayinci-vitratili-milyard-griven-na-knizhki-v-ramkah-programi-yepidtrimka>; «Ковідна» тисяча: куди і як потратити залишок? Вебсайт Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3409676-kovidna-tisaca-kudi-i-ak-potratiti-zalisok.html>

⁴² Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо підтримки вітчизняного книговидання : проект Закону України від 12 березня 2021 року реєстр. № 5238. URL: <https://itd.rada.gov.ua/BILLINFO/Bills/Card/25907>; про внесення змін до Митного кодексу України щодо підтримки вітчизняного книговидання: проект Закону України від 12 березня 2021 року реєстр. № 5239. URL: <https://itd.rada.gov.ua/BILLINFO/Bills/Card/25906>

⁴³ Про затвердження Державних соціальних нормативів забезпечення населення публічними бібліотеками в Україні : постанова Кабінету Міністрів України від 6 лютого 2019 р. № 72. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/72-2019-%D0%BF#Text>

⁴⁴ Про схвалення Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України» : постанова Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 219-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/219-2016-%D1%80#Text>

та затвердження операційного плану її реалізації на 2023–2025 роки»⁴⁵. Остання, в разі успішної реалізації, безумовно, вплине на ринок книговидавничої продукції найбільше.

Заходи з підтримки книговидання узагальнено в табл. 2.

Табл. 2.

Захід підтримки	Норми законодавства щодо підтримки
Відшкодування фактичних витрат розповсюджувачів видавничої продукції (книжкової продукції) на оренду нерухомого майна, що використовується суб'єктом видавничої справи як спеціалізований магазин для торгівлі книгами.	Частина дев'ята статті 5 Закону України «Про видавничу справу»; стаття 8 ² Закону України «Про державну підтримку книговидавничої справи в Україні»; Про затвердження форми заяви про надання державної субсидії на відшкодування витрат на найм або піднайм (оренду або суборенду) нерухомого майна (будівель, споруд, приміщень, їх окремих частин), що використовується як спеціалізований магазин для торгівлі книгами ⁴⁶ ; Порядок надання державної субсидії розповсюджувачам видавничої продукції (книжкової продукції) (набирає чинності через один рік із дня припинення або скасування воєнного стану в Україні) ⁴⁷
Підтримка видавництвам, що випускають або розповсюджують не менше ніж 50 % продукції державною мовою та малотиражні (до 5 тисяч примірників) видання мовами нечисленних національних меншин, а також видання, аудійовані у спеціальному цифровому форматі для сліпих, осіб із порушеннями зору та осіб із дислексією або надруковані рельєфно-крапковим шрифтом для сліпих, шляхом надання пільг щодо сплати податків та зборів.	Частина третя статті 6 Закону України «Про видавничу справу». <i>Примітка: наразі такі пільги не надаються.</i>
Можуть утворюватися фонди з міжнародним, всеукраїнським та місцевим статусом.	Стаття 7 Закону України «Про видавничу справу»
Державне замовлення на випуск видавничої продукції	Стаття 26 ⁻¹ Закону України «Про видавничу справу»;

⁴⁵ Про схвалення Стратегії розвитку читання на період до 2032 року “Читання як життєва стратегія” та затвердження операційного плану її реалізації на 2023-2025 роки : постанова Кабінету Міністрів України від 3 березня 2023 р. № 190-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/190-2023-%D1%80#Text>

⁴⁶ Про затвердження форми заяви про надання державної субсидії на відшкодування витрат на найм або піднайм (оренду або суборенду) нерухомого майна (будівель, споруд, приміщень, їх окремих частин), що використовується як спеціалізований магазин для торгівлі книгами : наказ Державного комітету телебачення і радіомовлення України від 03 січня 2023 року № 1 (zareestrovano в Міністерстві юстиції України 15 лютого 2023 року за № 289/39345). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0289-23#Text>

⁴⁷ Порядок надання державної субсидії розповсюджувачам видавничої продукції (книжкової продукції) : затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 1 грудня 2023 р. № 1262. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1262-2023-%D0%BF#Text>

	Порядок формування державного замовлення на випуск видавничої продукції та її розповсюдження ⁴⁸
Реалізація програм для сприяння поповненню фондів бібліотек книжковою продукцією, відомості про яку включені до електронного каталогу «Книжки на ринку»	Стаття 8 Закону України «Про державну підтримку книговидавничої справи в Україні»; Порядок відбору, придбання та розподілу книжкової продукції для поповнення бібліотечних фондів ⁴⁹
Організація та проведення мистецьких конкурсів із метою реалізації культурно-мистецьких проєктів, спрямованих на підтримку книговидавничої справи та промоції читання	Стаття 8 Закону України «Про державну підтримку книговидавничої справи в Україні»; Порядок організації та проведення мистецьких конкурсів культурно-мистецьких проєктів, спрямованих на підтримку книговидавничої справи та промоції читання ⁵⁰
Підтримка проєктів у сфері книговидавничої справи	Стаття 8 ¹ Закону України «Про державну підтримку книговидавничої справи в Україні»; Порядок надання інституційної підтримки у формі грантів суб'єктам видавничої справи ⁵¹
Підтримка проєктів у сфері книговидавничої справи щодо перекладу та видання творів української літератури іноземними мовами (книжкові видання, електронні книги), їх промоції за кордоном.	Стаття 8 ¹ Закону України «Про державну підтримку книговидавничої справи в Україні»; Положення про програму підтримки перекладів творів української літератури іншими мовами ⁵²
Надання громадянам України державної допомоги на придбання книг.	Стаття 8 ¹ Закону України «Про державну підтримку книговидавничої справи в Україні»; Порядок надання громадянам України державної допомоги на придбання книг ⁵³

⁴⁸ Порядок формування державного замовлення на випуск видавничої продукції та її розповсюдження : затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 12 вересня 2012 р. № 850. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/850-2012-%D0%BF#Text>

⁴⁹ Порядок відбору, придбання та розподілу книжкової продукції для поповнення бібліотечних фондів : затверджено наказом Міністерства культури та інформаційної політики України від 17 червня 2020 року № 1906 (zareestrovano v Ministerstvi yustitsii Ukraini 29 lipnya 2020 roku za № 713/34996). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0713-20#Text>

⁵⁰ Порядок організації та проведення мистецьких конкурсів культурно-мистецьких проєктів, спрямованих на підтримку книговидавничої справи та промоції читання : затверджено наказом Міністерства культури та інформаційної політики України від 23 березня 2023 року № 139 (zareestrovano v Ministerstvi yustitsii Ukraini 08 travnya 2023 roku za № 752/39808). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0752-23#Text>

⁵¹ Порядок надання інституційної підтримки у формі грантів суб'єктам видавничої справи : затверджено наказом Міністерства культури та інформаційної політики України від 20 жовтня 2020 року № 2203 (zareestrovano v Ministerstvi yustitsii Ukraini 03 listopada 2020 roku za № 1075/35358). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1075-20#Text>

⁵² Положення про програму підтримки перекладів творів української літератури іншими мовами : затверджено наказом Міністерства культури молоді та спорту України від 13 березня 2020 року № 1467 (zareestrovano v Ministerstvi yustitsii Ukraini 20 berезня 2020 roku za № 290/34573). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0290-20#Text>

⁵³ Порядок надання громадянам України державної допомоги на придбання книг : затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 3 грудня 2024 р. № 1385. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1385-2024-%D0%BF#Text>

Право на отримання в оренду державного та комунального майна без проведення аукціону мають державні видавництва й підприємства книгорозповсюдження; вітчизняні видавництва та підприємства книгорозповсюдження, що забезпечують підготовку, випуск та (чи) розповсюдження не менш як 50 відсотків книжкової продукції державною мовою (за винятком видань рекламного та еротичного характеру).	Частина друга статті 15 Закону України «Про оренду державного та комунального майна»⁵⁴
Звільняються від оподаткування ПДВ операції з: підготовки (літературне, наукове й технічне редагування, коригування, дизайн та верстка), виготовлення (друк на папері чи запис на електронному носіїві), розповсюдження книжок, зокрема електронного контенту (крім видань еротичного характеру) та дитячих книжкових видань, вітчизняного виробництва, учнівських зошитів, підручників та навчальних посібників, словників українсько-іноземної або іноземно-української мови вітчизняного виробництва на митній території України; постачання, підготовки (літературне, наукове й технічне редагування, коригування тощо), виготовлення, розповсюдження аудіокниг, озвучених українською мовою, крім видань еротичного характеру.	Підпункти 197.1.25 – 197.1.25¹ пункту 197.1 статті 197 Податкового кодексу України⁵⁵

Заходи державної підтримки українського книговидання здебільшого здійснюються через Український інститут книги (<https://ubi.org.ua/uk>), який може реалізовувати й інші програми підтримки українського книговидання. Крім того, українські видавництва, як і інші національні виробники, мають доступ до інструментів підтримки в межах урядової програми «Зроблено в Україні». Нещодавно цю програму було доповнено грантами на відновлення виробничих потужностей для переробних підприємств, які постраждали від збройної агресії⁵⁶.

⁵⁴ Про оренду державного та комунального майна : Закон України від 3 жовтня 2019 року № 157-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-20#Text>

⁵⁵ Податковий кодекс України : Закон України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>

⁵⁶ Зроблено в Україні: виробники переробної промисловості отримають до 16 млн грн на відновлення потужностей після обстрілів. *Вебсайт Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/zrobleno-v-ukraini-vyrobnyky-pererobnoi-promyslovosti-otrymaiut-do-16-mln-hrn-na-vidnovlennia-potuzhnostei-pislia-obstriliv>

5. Шляхи вдосконалення законодавчого регулювання національного книговидання.

Попри всі позитивні зміни, впроваджені останнім часом, а також реальне фінансування відповідних програм, український книжковий ринок загалом та окремі його сектори й дотепер потребують вдосконалення правового регулювання. Значна частина проблем у сфері книговидання може бути розв'язана на інституційному рівні, однак окремі питання не можуть бути ефективно врегульовані без удосконалення спеціальних законів.

У цьому контексті варто згадати про такі норми, як частина третя статті 6 Закону України «Про видавничу справу», яка передбачає державну підтримку певним видавництвам шляхом надання пільг щодо сплати податків та зборів, що фактично не надається, або частину першу статті 26-1 цього Закону України, яка посиляється на вже нечинний Закон України «Про державне замовлення для задоволення пріоритетних державних потреб». Крім того, Закон України «Про публічні закупівлі»⁵⁷ основним критерієм для відбору пропозицій у процедурі закупівель визначає ціну продукції, що зумовлює участь у поповненні бібліотечних фондів переважно великих суб'єктів ринку, які можуть дозволити собі значно знижувати ціни.

Щодо ідеї збереження літературної спадщини, яка забезпечується, зокрема, направленням до бібліотек обов'язкового примірника, слід зазначити, що надання таких примірників, особливо зважаючи на середній тираж галузі, обтяжує суб'єктів видавничої справи та їхніх замовників. У цьому контексті виглядає не дуже логічним надання обов'язкових примірників будь-яких творів (зокрема дитячої або фікшн літератури) Верховній Раді України, Президентові України, Кабінетові Міністрів України, центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державної реєстрації друкованих медіа (стаття 8 Закону України «Про обов'язковий примірник документів»).

Стратегією розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України» передбачається прийняти необхідні документи для приєднання України до міжнародних угод, пов'язаних із бібліотечно-інформаційною діяльністю (Флорентійська угода (1950), Марракеський договір Всесвітньої організації інтелектуальної власності (2013) тощо). Хоча вимоги цих документів щодо використання творів у інтересах особи з обмеженими можливостями частково імплементовані у статті 23 нового Закону України «Про авторське право і суміжні права»⁵⁸, закони про приєднання так і не були прийняті.

⁵⁷ Про публічні закупівлі : Закон України від 25 грудня 2015 року № 922-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text>

⁵⁸ Про авторське право і суміжні права : Закон України від 1 грудня 2022 року № 2811-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text>

Важливим кроком для розвитку ринку книговидавництва могло б стати прийняття законодавчого акта про саморегулювні організації – наразі такі організації діють на підставі Закону України «Про громадські об'єднання»⁵⁹, членами яких можуть бути тільки юридичні особи приватного права, що виключає участь у них державних та комунальних видавництв. Це стало проблемою для Української асоціації видавців та розповсюджувачів⁶⁰, послабивши її інституційну позицію. Як наслідок, державні видавництва опинилися поза межами процесів спільного вироблення рішень для вдосконалення регулювання книжкового ринку. Проект Закону України про саморегулювні організації був підготовлений народними депутатами України та внесений на розгляд Верховної Ради України, проте вже понад два роки перебуває на опрацюванні у профільному комітеті⁶¹. У цьому контексті заслуговує на увагу досвід Польщі щодо кооперації суб'єктів ринку – наприклад, група видавців дитячої літератури, що працює під назвою *Tu sięczyta* (видавництва Buksa, Format, Tako, Albus та Druganoga) розробила спільну стратегію для охоплення цільової аудиторії – зокрема вчителів і бібліотекарів, а також організувала спільне розповсюдження дитячих книг. Крім того, у межах Польської книжкової палати було створено Секцію незалежних видавництв, що об'єднує понад десяток невеликих гравців ринку задля спільного розв'язання завдань, пов'язаних із розповсюдженням та промоцією книг. Секція відкрита для будь-якого неспеціалізованого видавництва з річним оборотом не більше ніж 10 млн злотих та чия діяльність характеризується оригінальною добіркою найменувань. Наразі до неї входять: *Karakter*, *Marpress*, *Pauza*, *Drzazgi*, Фонд нової культури *Węc Zmiana*, *Filtry*, Фонд *Instytut* та інші.

Зважаючи на євроінтеграційні зобов'язання України слід звернути увагу на досвід та рекомендації Європейського Союзу щодо регулювання книжкового ринку. У контексті законодавства ЄС варто відзначити, що на електронні книжки поширюються вимоги Директиви (ЄС) 2019/882 Європейського Парламенту та Ради від 17 квітня 2019 року про вимоги до доступності продуктів та послуг (далі – Директива (ЄС) 2019/882)⁶². Ця Директива покликана забезпечити єдині підходи, маркування, контроль (ринковий нагляд), що стосуються доступності товарів та послуг для людей з інвалідністю.

У 2023 році Європейський Парламент прийняв Резолюцію від 14 вересня 2023 року щодо майбутнього європейського книжкового сектора⁶³. Короткий зміст Резолюції наведено на рис. 12. Особливу увагу заслуговують положення Резолюції,

⁵⁹ Про громадські об'єднання : Закон України від 22 березня 2012 року № 4572-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>

⁶⁰ УАВК Історія. Вебсайт Української асоціації видавців та розповсюджувачів. URL: <https://upba.org.ua/index.php/uk/uavk/istoriia>

⁶¹ Про саморегулювні організації : проект Закону України від 04.02.2022 реєстр. № 7025. URL: <https://itd.rada.gov.ua/BILLINFO/Bills/Card/38927>

⁶² Directive (EU) 2019/882 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on the accessibility requirements for products and services. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/882/oj/eng>

⁶³ European Parliament resolution of 14 September 2023 on the future of the European book sector. *Website of the European Parliament*. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2023-0329_EN.html

що стосуються України. Європейський Парламент привітав ініціативи, реалізовані з початку повномасштабного вторгнення РФ, спрямовані на забезпечення доступу українських дітей до книжкової продукції, сприяння інтеграції українських біженців та захист української культури. Європейський Парламент також закликав Європейську Комісію забезпечити належне фінансування для підтримки українського книжкового сектора, включаючи митців та авторів, протягом усього періоду війни та післявоєнного відновлення.

Суспільна важливість доступу до книг

- Визнання книг товарами першої потреби та вжиття заходів щодо стимулювання читання; досягнення балансу в книжковій екосистемі шляхом збереження конкретних ролей різних учасників ланцюга створення вартості, таких як автори, видавці, друкарні, дистриб'ютори, перекладачі, продавці книг та бібліотеки; реалізація Директиви (ЄС) 2019/882; забезпечення виділення достатніх ресурсів для покриття високих витрат щодо електронних книг; належна фінансова та структурна підтримка сектора, зокрема малих та середніх підприємств (МСП) та мікропідприємств, одночасно фінансуючи дослідження та інновації, спрямовані на підвищення доступності книг; запровадження вимірюваних цілей щодо того, як фінансування використовується для покращення доступності книг для людей з інвалідністю.

Підтримка та сприяння кращому поширенню європейських книг

- Збільшення бюджету програми «Креативна Європа» на 2028–2034 роки; сприяння створенню різноманітним творам, що мають значну культурну та суспільну цінність, шляхом збільшення бюджету бібліотек та місцевих книгарень; підтримка створення та перекладу європейських книг, зокрема нехудожніх, мовами меншин; гранти на мобільність митцям та перекладачам; належна освіта та навчання, які дозволяють людям будувати кар'єру у книжковій галузі; просування Премії Європейського Союзу з літератури; розвиток інфлюенсерства.

На шляху до інклюзивної культури читання

- Запровадження «культурних ваучерів», особливо для молоді та маргіналізованих груп; розробка комплексних національних політик щодо розвитку грамотності; створення «програми першої книги» для дітей; розвиток шкільних бібліотек; проведення Дня європейських авторів; створення мережі «послів читання»; розвиток мереж бібліотек та книгарень, запровадження для них єдиних вимог та маркування; розвиток книжкових ярмарків та ініціативи «Казки держав-членів ЄС».

Виклики для майбутнього зростання книжкового сектора

- Підтримка сектора в зеленому переході при збереженні паперового формату книги; виробництво друкованих книг екологічнішим та сталішим способом із використанням сертифікованого та переробленого паперу; створення етикетки «Надруковано в Європі»; створення планів запобігання утворенню та утилізації надлишкових і дефектних книг; контроль виробництва паперу та чорнила, зокрема, щодо викидів вуглецю; чіткі керівні принципи щодо впровадження Регламенту (ЄС) 2023/1115 Європейського Парламенту та Ради від 31 травня 2023 року про надання доступу на ринок Союзу та експорт із Союзу певних товарів і продуктів, пов'язаних зі знищенням та деградацією лісів, і про скасування Регламенту (ЄС) № 995/2010; навчання та контроль використання ІШ у секторі; підтримка національних ініціатив щодо обміну даними і стандартизації та аналіз спільного ринку; забезпечення гідних умов праці для працівників книжкового сектора, включаючи справедливую винагороду для перекладачів та авторів; встановлення нульової ставки ПДВ на книги; забезпечення правил конкуренції; сумісність форматів електронних книг.

Рис. 12.

Як бачимо, більшість запропонованих у Резолюції заходів може бути реалізовано без внесення змін до законів держав-членів ЄС. Водночас може бути запропоновано розширити програми підтримки мережних книгарень – зокрема, Польща пропонує програму Інституту книги «Сертифікат для малих книгарень». Її метою є підтримка малих книгарень та посилення їхньої ролі як установ, що сприяють читанню та розвитку культури в місцевих громадах. За даними Інституту книги 85 заявників отримали фінансування в межах програми «Сертифікат для малих книгарень» 2024 року на загальну суму 3,4 млн злотих. Фінансова підтримка становить до 40 тис. злотих, розподілених на два бюджетні роки – у 2024 році – 60 % від запитуваної суми, а у 2025 році – 40 %. Підтримка має бути спрямована на завдання, визначені Інститутом книги, зокрема: покриття витрат на промоцію книгарні, консультаційні та дорадчі послуги, покриття постійних витрат на утримання приміщення книгарні, реалізація плану підтримки читання, а також придбання необхідного обладнання та меблів⁶⁴.

Зважаючи на роль інфлюенсерства (інтернет-підтримки) для просування читання загалом та української літератури зокрема, може бути запропоновано розширити підтримку проєктів (систему грантів) на інтернет-ресурси, які пропагують читання. Цікавою видається також ідея надання авторам грантів на мобільність. Адже промоція так і залишається слабкою ланкою української сучасної літератури. Наразі українські автори взагалі потребують більшої підтримки, а особливо автори-ветерани, які створюють сучасну літературу, без перебільшення, в окопах. Водночас, якщо ветерани-видавці можуть отримати підтримку в межах програми «Зроблено в Україні», то інші автори поки що лишаються поза увагою держави. Це створює значну прогалину в культурній політиці, оскільки Україна має потужний творчий потенціал серед ветеранів, твори яких, за умов належної промоції та перекладу, могли б зацікавити як внутрішню, так і міжнародну аудиторію, особливо в жанрах, що нині мають високий попит – детектив, фантастика, пригодницька література. Яскравими прикладами таких авторів є В. Івченко та В. Якушев, які вже зарекомендували себе у цих жанрах.

Програма надання громадянам України державної допомоги на придбання книг також має бути розширена на багатодітні та малозабезпечені сім'ї – у багатодітних родинах книги можуть передаватися від дитини до дитини, що сприяє більшому охопленню читацької аудиторії.

Потребують уточнення засади діяльності Книжкової палати України, зокрема щодо прозорості та регулярності оприлюднення інформації. Крім того, законодавчо не визначено ані обсяг, ані періодичність оприлюднення даних про обов'язкові примірники, які надходять до установи. Відтак, публікується (у блозі) тільки інформація щодо кількості отриманих примірників.

⁶⁴ Rynek książki potrzebuje zmian. "Inaczej po kameralnych księgarniach zaczął upadać małe wydawnictwa". URL: <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Rynek-ksiazki-potrzebuje-zmian-Inaczej-po-kameralnych-ksiegarniach-zaczna-upadac-male-wydawnictwa-8865497.html>

Наразі доступ до електронного каталогу «Книжки на ринку» можливий тільки після обов'язкової реєстрації, у процесі якої необхідно підтвердити належність (представництво) до суб'єктів книговидання, що фактично обмежує доступ до нього пересічних споживачів.

З метою забезпечення добросовісної конкуренції варто також звернути увагу на досвід Франції, який наразі прагне адаптувати Польща, щодо запровадження єдиної ціни на книгу. Закон Франції № 81-766 від 10 серпня 1981 року «Про ціни на книги»⁶⁵ зобов'язує видавництва встановлювати та оприлюднювати фіксовану ціну на свої видання, якої мають дотримуватися всі розповсюджувачі (допускаються певні надбавки в окремих випадках та невеликі знижки). Єдина ціна книги забезпечує рівність прав громадян на доступ до книг, які продаються за однаковою ціною на всій території держави (включно з онлайн-продажами); підтримку щільної децентралізованої мережі точок продажу; підтримку плюралізму у сфері видавничої справи та творчості.

⁶⁵ Loi n° 81-766 du 10 août 1981 relative au prix du livre. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/LEGITEXT000006068716>

Висновки

Українське книговидання наразі має значний потенціал та можливості для розвитку, зокрема завдяки позитивним змінам у законодавчому регулюванні. Водночас існує низка системних проблем, які потребують розв'язання саме на законодавчому рівні.

Для напрацювання законодавчих пропозицій варто посилювати діалог між органами державної влади та суб'єктами книжкового ринку, зокрема через Книжкову палату України та Український інститут книги. Варто врахувати, що книга виконує важливу соціальну функцію в житті держави, і тому системний і відкритий діалог у сфері книговидання сприятиме не тільки розвитку ринку, а й виконанню державою своїх зобов'язань перед її громадянами в контексті доступу до культурного продукту.

Відкритість інформації та доступність Книжкової палати України та Українського інституту книги, популяризація їх діяльності може стати рушійною силою у збільшенні читацької аудиторії в Україні, зміцненні позицій української літератури на внутрішньому ринку та просуванні української книжкової продукції у світі.

*Дослідницька служба
Верховної Ради України*

** Цей документ підготовлений Дослідницькою службою Верховної Ради України як довідковий інформаційно-аналітичний матеріал. Інформація та позиції, викладені в документі, не є офіційною позицією Верховної Ради України, її органів або посадових осіб. Цей документ може бути цитований, відтворений та перекладений для некомерційних цілей за умови відповідного посилання на джерело.*